

DUYNSTEE CONTRA DEN UYL C.S. ANNO 1950

J.C.F.J. van Merriënboer

De reuk van het verleden

Op 10 juli 1948 schreef de 28-jarige journalist Joop den Uyl in *Vrij Nederland* over de verkiezingsavond van drie dagen daarvoor: 'Uit de menigte die voor het projectiedoek wachtte, steeg telkens een hoeraatje op, als de CPN steeds meer teruggelopen bleek. Als de grote winstcijfers doorkwamen voor Oud en Tilanus, juichte niemand en toch stonden we heus niet onder een PvdA-publiek! Maar de CHU'ers en de VVD'ers komen niet op straat, zij zijn moeilijk herkenbaar. Zij dragen de reuk van het verleden met zich en die reuk is ons in de neus blijven hangen.' De jonge econoom uit Amsterdam maakte zich sterk voor een progressieve sociale politiek en rechtvaardiger inkomensverhoudingen.

Frans Duynstee, 34 jaar en sinds 1945 hoogleraar staatsrecht te Nijmegen schreef op 13 juli 1948 in zijn column in *De Gelderlander* met instemming over 'de verschuiving naar rechts als reactie op allerlei "progressieve" experimenten'. Een maand later was het kabinet-Beel, dat steunde op KVP en PvdA, vervangen door het brede-basis-kabinet-Drees-van Schaik waarin ook VVD- en CHU-ministers waren opgenomen. De PvdA had ingestemd met basisverbreding in ruil voor Drees' premierschap. Duynstee was er verheugd over dat zijn partij enige afstand van de socialisten genomen had. Permanente samenwerking zou geleid hebben tot 'een breuk in heel de continuïteit van onze beschaving', aangezien 'niet te betwisten valt dat juist op het stuk van zekere beschavingstradities in de PvdA de historische zin verre ten achter staat bij een louter op de toekomst gerichte vooruitstrevendheid', aldus zijn commentaar in *De Gelderlander* van 10 augustus. De jonge KVP'er stelde zich bewust op als principieel conservatief omwille van 'het tegenwicht'. In dit artikel staat centraal het behoudende antwoord dat Duynstee in september 1950 formuleerde op de progressieve denkbeelden binnen de KVP en de linkse ideeën van mensen als Den Uyl.

Het democratisch-socialisme van Den Uyl c.s.

Na analyse van de maatschappelijke ontwikkelingen wist Den Uyl wat hem te doen stond: '(...) het stimuleren van het zelfdoen, het verruimen van de

taak van de arbeidende mens, het benutten van de materiële vrijheid, die dank zij de overheidsbemoeienis met het economisch leven en dank zij de gevoerde sociale politiek in grotere mate een feit is geworden dan ooit het geval was.' Als democratisch-socialist streefde hij naar 'een maatschappij waarin de mensen in staat zouden zijn om hun bekwaamheden te ontplooien en hun verantwoordelijkheid als persoonlijkheid te beleven'. Hij streed voor 'de vrijheid voor de mens om een gezin te vormen, om te werken voor zijn gezin, om een beroep uit te oefenen waarin hij arbeidsvreugde vindt, om te zeggen, wat hij denkt, om te vereren wat hij wil, kortom de vrijheid om zijn bestaan zo in te richten, dat het aan hoge geestelijke en zedelijke maatstaven kan voldoen'. Zo'n vrije maatschappij groeide alleen wanneer de overheid regels stelde. Zonder regels ontstond een dictatuur van bevoorrechten.

Met name op sociaal gebied gold volgens Den Uyl dat de wet de moeder van de vrijheid was. Door planning werd per saldo de democratisch gecontroleerde vrijheid van allen vergroot, terwijl die van sommige bevoorrechte groepen tijdelijk beperkt werd. Planning was ook de beste manier om het welvaartspeil te vergroten zodat allen een redelijk inkomen kon worden gewaarborgd. Voor de overheid was dus een belangrijke rol weggelegd, waarbij het gevaar van machtsconcentratie ondervangen moest worden door decentralisatie en parlementaire controle. Bovendien: 'Elke nieuwe wet of regeling moet worden getoetst aan de vraag of de vrijwaring van nood en gebrek, die zij beoogt te brengen, wezenlijker is dan de vrijheidsbeperking die zij meebrengt. Alleen wanneer dit laatste het geval is, is het overheidsingrijpen gerechtvaardigd', aldus Den Uyl.¹

Opvattingen zoals Den Uyl hier verwoordde, hadden vooral school gemaakt in de PvdA en de linkervleugel van de KVP. Verschillende rooms-rode ministers huldigden gelijksoortige ideeën en presenteerden het ene plan na het andere. Hiertegen kwam Duynstee in het geweer. In drie artikelen polemiseerden hij en Den Uyl rechtstreeks met elkaar, vandaar de titel van dit opstel. Als uitgangspunt neem ik niet deze polemiek, maar het stuk waarin Duynstee een ideologisch getint antwoord formuleerde op het 'progressivisme' dat hij verafschuwde.

Het conservatisme van Duynstee

In het katholieke weekblad *De Nieuwe Eeuw* schreef Duynstee op 2 september 1950 het hoofdartikel 'Pleidooi voor een "conservatieve" politiek'. Dit behelsde een opmerkelijke poging om een systematische conservatieve ideologie te formuleren. Deze ideologie bestond uit acht elementaire normen voor staatkundig beleid: het beginsel der continuïteit, primaat van zeden en tradities, eerbiedigen van het gezin, gebonden vrijheid, eerbiedigen van de ongelijkheid der mensen, voorrang van zeden en rechtsnormen boven politieke wil, beginsel van het pluralisme in de rechtsvorming, algemeen welzijn (gaat boven)

¹ J.M. den Uyl, 'Reveil van de behoudzucht', *Socialisme en democratie* (S&D) 6 (1951) p. 409 en 'Planning en vrijheid', *Paraat* 5 (1950) 19 mei 1950.

collectieve inrichtingen. Hieronder ga ik uitgebreid in op de toelichting die de jeugdige katholieke professor gaf.

Uitgangspunt van zijn ideeën vormden deugden, goede zeden en traditie zoals die in Gods sociale orde (een organische standenmaatschappij) gevormd werden door de peilers: godsdienst, gezin en arbeid. De overheid was niet bij machte om deze zeden te vormen, maar kon enkel gunstige voorwaarden scheppen. De vrucht van de sociale orde was het algemeen welzijn. 'Is een samenleving niet verzonken in diep verval dan is daarin altijd veel meer van het algemeen welzijn gerealiseerd dan men zich meestal gelieft voor te stellen. Komen er nu veranderingen en knopen deze niet aan bij de bestaande levensorde van de mensen dan zullen deze veranderingen gemakkelijk het reeds bestaande goed verstoren.' Verschillen in eigendom en inkomen en de functieverdeling in gezinnen maakten deel uit van dit bestaande goed. Nieuwe rechtsvorming moest aanknopen bij het gerealiseerde welzijn, niet bij de politieke wil van plannenmakers. Eerst kwam het natuurrecht en de concretisering daarvan in het sociale verkeer, daarna het recht van verenigingen, gemeenten, provincies, federaties en corporaties en tenslotte, subsidiair, het recht dat gevormd werd door de centrale overheid. Duynstee stelde door de staat gegarandeerde collectieve belangen tegenover het in de samenleving gerealiseerde 'algemeen welzijn', de aan continuïteit en zeden gebonden individuele vrijheid en de 'ongelijkheid der mensen die berust op de gezinsvorming'. 'Streeft men naar algehele gelijkheid ten aanzien van de verdeling der mogelijkheden en der functies in de samenleving, met negatie van de gezinsfactor, dan randt men op zeer ernstige wijze de institutionele betekenis aan van het gezin', het centrum waar zeden, traditie en beschaving werden overgedragen van de ene generatie op de andere. Ouders moesten hun kinderen steeds naar hun stand kunnen opvoeden. Differentiatie in levensvoorwaarden was immers noodzakelijk in verband met continuïteit en traditie. 'Als algemene regel zal men vast moeten houden aan het principe, dat er harmonie moet zijn tussen gezinsvorming en uitgeoefende sociale functie. De zoon van een ambachtsman is als regel geschikter dan anderen om ambachtsman, de zoon van een boer om boer, de zoon van een winkelier om winkelier, de zoon van een fabrikant om fabrikant te worden en de zoon van een intellectueel om intellectuele arbeid te verrichten.'²

Waar toe moest dit alles leiden in de praktische politiek? Niet tot passiviteit, maar tot felle (re)actie, aldus de Nijmeegse hoogleraar. 'Deze conservatieve beginselen hebben niets uitstaande met een behaaglijk "alles laten zoals het is". Integendeel zij eisen zeer diepgaande staatkundige maatregelen en grondige vernieling van enige heilige huisjes. De revolutionaire vrijheids- en gelijkheidsideologie is zo diep doorgedrongen dat men ieder spoor van ongelijkheid gelijk stelt met een aantasting van de menselijke waardigheid.' Ingrijpen op economisch terrein achtte Duynstee alleen verantwoord voorzover het ging om 'bescherming van de werkelijkheid tegen conjunctuurgolven van ongeremde afmetingen, die zeden en levensorde wegzuigen'. Collectieve voorzieningen daarentegen werden zeer ernstig overschat ten koste van het

² Citaat Duynstee, *De Nieuwe Eeuw*, 16 dec. 1950.

algemeen welzijn, zoals hij dat definieerde. Sociaal-economische problemen waren een bijproduct van een geestelijke crisis, die enkel bestreden kon worden door in overeenstemming met de acht conservatieve beginselen een 'reële levensorde' op te wekken en te beschermen. Duynstee verzette zich tegen 'de ontleding der menselijke werkelijkheid en de uitgroei van de collectieve belangen als doel op zich'; tegen 'het socialistische nivelleringsstreven' dat door zijn eigen KVP gesteund werd en dat moest uitlopen op een door traditeloze managers gedomineerde samenleving, waarin mensen zouden worden geselecteerd op basis van functionele bekwaamheid. Hij vreesde 'een steeds dieper verval van de lagere volksgroepen, waaruit men dan immers alle personen boven een zeker intelligentiequotient weggetrokken heeft'. Dit zou volgens de professor voor de 'arbeidende stand' tot een toestand kunnen leiden die in geen enkel opzicht meer iets te maken had met de gelijkheid die werd nagestreefd. 'Wij vragen ons af, in hoeverre waarden als een gezonde volkscultuur niet grotendeels moeten steunen op intelligente personen in alle bevolkingsgroepen, op alle niveaus der sociale zeden en tradities. Is het maximaal efficiënt gebruiken van alle menselijke intelligentie in het collectieve proces niet evenzeer een uitvloeisel van het overschatten van het collectieve belang, als het steeds verder gaand collectiviseringsproces op het terrein der vermogensspreiding.'³

Duynstee combineerde elitaire opvattingen met de katholieke leerstukken. De individuele mens werd aan een hiërarchisch geordende gemeenschap ondergeschikt gemaakt. Deze mens kon het alleen niet klaren en had bevoogding nodig door kerk en geestelijke leiders, ondersteund door de overheid als zedenmeester. In een preadvies over persvrijheid uit 1949 stelde Duynstee bijvoorbeeld een stelsel van censuur voor, waarover de Leidse hoogleraar en oprichter van het *Nederlands Juristenblad* J.C. van Oven schreef: '(Ik heb) nimmer een pre-advies gelezen, zo onbezonnen, zo fanatiek, zo onwetenschappelijk ondanks alle geleerde termen (...) en zoals nu reeds in het zuiden des lands een bejaard echtpaar niet gezamenlijk zwemmen mag, zo zal men in (Duynstees) wereld niet mogen schrijven zoals men wil, films gaan zien, boeken lezen (...)'.⁴

Duynstee wilde de sociale vooruitgang remmen, de invloed van de vakbonden beknotten, de macht van de elite bestendigen, de toegang tot het hoger onderwijs beperkt houden, de staat zoveel mogelijk terugdringen uit het economisch leven, denivelleren en vooral de socialisten uit de regering weren. Zijn belangrijkste desiderata waren katholieke benoemingen, financiële steun voor katholieke organisaties, lastenverlichting voor de middengroepen en

³ F.J.F.M. Duynstee, 'Behoeven onze democratische instellingen wijziging', *Katholiek Staatskundig Maandschrift (KSM)* 4 (1950-1951) p. 73.

⁴ *Handelingen Nederlandse Juristenvereniging 1949*, II (Zwolle 1950) p. 61-62. Vgl. J.C.F.J. van Merriënboer en P.T.T. Bovend'eert, 'Het rustige tuintje van rechter Wijers' in: P.F. Maas ed., *Parlementaire geschiedenis van Nederland na 1945*, deel 3, *Het kabinet-Drees-Van Schaik 1948-1951*, band B, *Anticommunisme, rechtsherstel en infrastructurele opbouw* (Nijmegen 1992) p. 590-595. Ter vergadering was Duynstee de enige die pleitte voor opname van de mogelijkheid censuur uit te oefenen in art. 7 van de Grondwet (over drukpersvrijheid).

kostenverlaging voor de ondernemer. Lagere lonen en minder sociale uitkeringen zouden volgens Duynstee het algemeen welzijn alleen maar ten goede komen. Met deze denkbeelden, verpakt in een flinke dosis reactionaire retoriek, zette Duynstee zich af tegen de door de rooms-rode regering nagestreefde 'sociale vooruitgang'. In dit *Politiek Opstel* zal ik proberen deze stelling nader te onderbouwen aan de hand van de replieken op het artikel van Duynstee en door het plaatsen van diens 'conservatief principe' in de politieke realiteit van 1950, waartegen hij zich afzette.

Iedereen progressief

Ter situering van het conservatisme van Duynstee ga ik kort in op vier aspecten van het politieke leven in Nederland omstreeks 1950, die nauw met elkaar verbonden waren: de afkeer van het begrip conservatisme, de ontwikkeling van de politieke verhoudingen in het algemeen (en die tussen KVP en PvdA in het bijzonder), de verhoudingen binnen de KVP en de belangrijkste politieke evenementen, die de controverse Den Uyl-Duynstee beïnvloedden.

Na de bevrijding vond er een afrekening met het verleden plaats. Woorden als vernieuwing en planning hadden een magische klank na de crisis van de jaren dertig, de nederlaag van mei '40 en de bezettingsjaren. De toevoeging conservatief werd door Nederlandse politici als beledigend ervaren. Bij de algemene beschouwingen in 1948 pleitte PvdA-fractievoorzitter M. van der Goes van Naters voor een combinatie van vooruitstrevende partijen aan de ene kant en een van behoudende aan de andere kant. Deze partijen zouden om beurten moeten regeren. Het tweespan PvdA-KVP kreeg van hem het etiket 'progressief' terwijl hij de VVD, CHU en ARP in de hoek van de conservatieven duwde, hetgeen hun misnoegen opwekte. Tijdens het debat merkte KVP-leider Romme op: 'De PvdA is stellig een progressieve partij, de KVP is stellig een progressieve partij, maar het ene dekt het andere nu eenmaal niet. Dat woord "progressief" moet nader worden bepaald, reden waarom mijn politieke vrienden en ik aan onze politiek gaarne geven de benaming van progressief te zijn in christelijke richting.'⁵

Na 1948 klonk uit sociaal-democratische hoek vaker het verwijt dat de KVP afgleed in conservatieve richting. Deze partij zou steeds minder voelen voor ordening. Daar tegenover verweten anderen de PvdA dat zij het begrip progressiviteit wilde monopoliseren. De antirevolutionair Anema bijvoorbeeld betoogde op 14 februari 1950: 'Blijkbaar maakt de PvdA de omvang van de staatstaak tot criterium van de vooruitgang; wie die omvang zoveel mogelijk wil uitbreiden is progressief, wie aan dit streven niet wil meedoen is conservatief.' Volgens hem was elke partij progressief 'die toont een open oog te hebben voor het gewijzigde karakter van onze tijd; wie daarvoor blind is en oude leuzen nieuw leven tracht in te blazen, is in laakbare zin conservatief'. Kortom: ook de ARP was vooruitstrevend.⁶

⁵ HTK 1948-1949, p. 165, 222 en 229.

⁶ HEK 1949-1950, p. 243; vgl. *Het Vrije Volk*, 8 nov. 1949 en *De Maasbode*, 8 nov. 1949.

Vanaf september 1950 vond in bepaalde kringen van de KVP een positieve waardering voor de functie van het conservatisme enige bijval. Voor sommigen werd 'conservatief' min of meer een geuzennaam. Aan de rechterzijde verscheen bijvoorbeeld naast Duynstees 'Pleidooi voor een conservatieve politiek' de brochure *Bezinning op de hedendaagse sociale politiek* van F.J.H.M. van der Ven. Deze Tilburgse econoom betoogde aan de hand van argumenten die nauw aansloten bij zijn Nijmeegse collega-hoogleraar en aan de hand van kritiek op loonsverhogingen, op de koppeling van lonen en prijzen en op de regeling van arbeidersmedezeggenschap dat men op het terrein van de sociale politiek het verzadigingspunt bereikt had. 'Méér' leidde enkel tot vervlakking, materialisme en een 'massaal collectiveringsproces'. Voor het epitheton 'conservatief' was Van der Ven niet bevreesd: 'In zoverre vernieuwing en behoud elkaar aanvullen, en dus in ieder geval beide onontbeerlijk zijn, zou ik bereid zijn een eventueel verwijt van een zeker conservatisme in gunstige overweging te nemen.'⁷

Aan de linkerzijde van de KVP hield de journalist W. van Gent op 17 november 1950 in *De Tijd* een pleidooi voor een conservatieve oppositie als dam tegen extremisme van rechts en als klankbord voor progressief gezinden. 'Zo lang iedere partij, door halsbrekende toeren van begripsverklaring zich progressief tracht te noemen en de "ik-ook" politiek bedrijft; zolang geen enkele partij de moed heeft zich regelrecht conservatief te noemen, mankeert er iets aan de juiste werking van ons democratisch stelsel.' Van Gent was daarom verheugd over Duynstees eenzijdige pleidooi, hoewel hij het met diens denkwijze en conclusies volstrekt oneens was.

Op Van Gents artikel volgde een negatieve reactie van Duynstee in *De Gelderlander* van 23 november. Deze verwachtte niets van de vorming van een conservatieve partij, maar vreesde haar juist 'vanwege de consequenties voor doorbraakkansen naar de linkerzijde'. Duynstees voornaamste bezwaar gold het vooruitstrevend program van de KVP. Alleen het herstel van een katholieke beginselpartij, waarbinnen ruimte was voor verschillende vleugels kon volgens hem uitkomst bieden.

Bij de algemene beschouwingen in november 1950 bleek dat geen der partijen enigerlei identificatie met conservatisme wenste. Van der Goes hoopte nog steeds dat er in Nederland een sterke conservatieve partij zou komen, terwijl hij de KVP toebeet dat zij ernstige politieke problemen met de PvdA zou krijgen, wanneer 'de doctrine-Duynstee' zou worden overgenomen. De PvdA bleef denken in doorbraakpatronen en hield moeite met confessionele partijvorming. VVD-leider Oud maakte de Babylonische spraakverwarring compleet door te stellen dat hij er naar wilde streven 'conservatief te zijn in de Evangelische zin van Groen van Prinsterer: beproeft alle dingen en behoudt het goede'. Tilanus (CHU) merkte nuchter op: 'Wanneer men hier zegt: zo'n conservatieve groep, dan denkt men aan iets bekrompens, aan iets behoudens (...).'⁸ En zo bleef het.

⁷ Vgl. p. 17-18 van genoemde brochure (Den Haag 1950).

⁸ *HTK* 1950-1951, p. 435, 497, 501-502.

Rooms-rood: politiek huwelijk met hindernissen

Tussen de KVP en de PvdA bestond in de jaren veertig en vijftig een permanente spanning, deels van politiek-conjuncturele aard, deels principieel. Het meten van deze politieke spanning is ingewikkeld, omdat zowel de verstandhouding met andere partijen als de activiteit van verschillende stromingen in de partijen zelf van invloed zijn. Eind 1949 leek de rooms-rode samenwerking 'voorlopig wel verzekerd, al zou het maar zijn bij gebrek aan alternatief'.⁹ Dat jaar hadden zich wel een aantal incidenten voorgedaan. In juni bijvoorbeeld had NVV-secretaris Vermeulen in een vergadering van het Internationale Arbeidsbureau in Geneve het verbod voor katholieke arbeiders om lid te worden van het NVV scherp gehekelde. In november ontstond beroering over tegenstellingen tussen KVP en PvdA ten aanzien van de mate van overheidsingrijpen in het economisch leven en over de dreiging van KVP-leider Romme dat hij het kabinet-Drees naar huis zou sturen indien het niet met een regeling van de kinderbijslag voor zelfstandigen over de brug zou komen. Nadat in december de soevereiniteitsoverdracht aan Indonesië had plaatsgevonden en in januari 1950 de wet op de PBO door de Eerste Kamer was geloodst, kwam het steeds vaker tot incidenten tussen de grootste regeringspartijen. Het cement dat beide partijen bijeen hield, leek langzaam te verkrumelen.

Andere partijen waren eveneens in beweging. In november 1949 bijvoorbeeld trachtten ontevreden VVD'ers een behoudende partij op te richten. Niet lang daarna pleitte Anema van de ARP, de partij die zich sinds 1945 door haar houding in de Indonesische kwestie feitelijk buitenspel had gezet, voor een nationaal kabinet. Hij stak de regering zijn hand toe, hetgeen Romme deed opmerken dat deze ontwikkeling aan de oppositie betekenis ontnam.¹⁰ Op 31 maart 1950 lanceerde Oud op de jaarvergadering van zijn partij het idee om met andere partijen samen te werken aan de vorming van een politiek actieve derde macht: een monsterverbond van CHU, ARP en VVD naast de twee blokken van KVP en PvdA. Dit zou 'rooms' de mogelijkheid bieden 'rood' in te wisselen voor een andere partner van vergelijkbare omvang.¹¹ In dezelfde periode vonden binnen de KVP felle discussies plaats over het karakter van de partij, terwijl de CHU voortdurend intern verdeeld leek. 'Er zijn tekenen van gezonde onrust in de confessionele hoeken van het politieke huis', schreef *Het Vrije Volk* op 28 maart 1950, vier weken voor de verkiezingen van de Provinciale Staten. Deze onrust was voor de bisschoppen aanleiding om de eigen eenheid opnieuw te benadrukken. Tien dagen voor de verkiezingen presenteerden zij het 'personeelsverenigingen-mandement': de katholieke arbeider mocht niet samen met de niet-katholieke arbeider in eenzelfde

⁹ *Vrij Nederland*, 30 dec. 1950, p. 8.

¹⁰ Zie *Het Vrije Volk*, 18 nov. 1949 en *De Tijd*, 20 febr. 1950.

¹¹ Het is onjuist dat deze specifieke invulling van de theorie van de derde macht al op 8 november 1949 gelanceerd werd. (Vgl. F.J.F.M. Duynstee, *Kabinetformaties 1946-1965* (Deventer 1966) p. 34) Oud zag de PvdA toen nog als middengroep en sprak niet over machtsvorming van CHU, ARP, VVD. Vgl. *HTK 1949-1950*, p. 400. Dit is ook logisch omdat daarvan geen sprake kon zijn voordat Anema zijn hand uitstak in februari 1950.

ontspanningsvereniging zitten. De kritiek op dit bedekte stemadvies kwam voornamelijk uit sociaal-democratische hoek. Den Uyls *Vrij Nederland* waarschuwde op 29 april: 'Elk ghetto is een gevaar voor de samenleving!'

De verkiezingen leverden opnieuw winst op voor CHU en VVD. De PvdA herstelde zich enigszins. Tot ontevredenheid van Duynstee bleef de KVP stabiel. Hij berekende in *De Gelderlander* van 29 april dat zijn partij het aantal stemmen dat correspondeerde met het natuurlijk accres van het katholieke volksdeel niet gehaald had. Bijna alle katholieke commentatoren schoven de schuld van het teleurstellende resultaat in de schoenen van splinters als Welters KNP. Duynstee niet. Hij weet de tegenvaller aan de KVP zelf en pleitte voor een 'minder meegaande' houding tegenover de PvdA. Sinds 1948 zaten VVD en CHU in de lift. Stemmenwinst moest dus worden gezocht in de behoudende hoek van het kiezerscorps.

In mei 1950 nam de politieke spanning toe. De PvdA vreesde dat de KVP ter wille van de interne eenheid concessies zou doen aan haar rechtervleugel. Verder werden in de parlementaire pers de mogelijkheden voor een 'derde macht' steeds hoger ingeschat. Het *Algemeen Handelsblad* bijvoorbeeld berichtte op 20 mei dat Ouds gedachte van 31 maart door Romme 'zakelijk welwillend bejegend' was, terwijl Tilanus zich 'ook niet abrupt afwijzend' had getoond. Slechts het antirevolutionaire dagblad *Trouw* had het idee categorisch afgewezen. Tegen deze achtergrond plaatste de parlementaire pers de politieke *move* die Oud op 26 mei 1950 deed. De VVD'er diende op die dag een motie in die het Indonesië-beleid van minister Van Maarseveen (KVP) afkeurde, hetgeen onder andere door Tilanus als een consilium abeundi voor het kabinet werd getypeerd. Bij de stemming bleek dat de 'derde macht' (*Vrij Nederland* schreef over 'conservatieve concentratie') niet eensgezind was, zelfs niet op het terrein van het Indonesiëbeleid. Twee CHU-leden stemden tegen de motie, vier stemden vóór en drie liepen tijdens de stemming de zaal uit. Tilanus achtte de val van het kabinet-Drees-Van Schaik 'niet in het belang van het land'. De ARP stemde vóór, maar voelde niets voor permanente samenwerking met de VVD. Oud had de aanval te vroeg ingezet. Het gevolg van zijn manoeuvre was dat KVP en PvdA voorlopig dichter in elkaars armen gedreven waren.¹²

Het uitbreken van de Korea-oorlog op 25 juni stelde de binnenlandse politieke tegenstellingen enige tijd in de schaduw. Het confessionele wantrouwen jegens de socialisten kreeg begin augustus 1950 nieuw voedsel door havenstakingen in Rotterdam en Amsterdam en door de opstelling van de PvdA in de Belgische Koningskwesie.¹³ Voor de ontwikkeling van de verhouding tussen de KVP en de PvdA in het najaar van 1950 lijkt de kritiek van mensen als Duynstee op de sociale politiek van het kabinet-Drees-Van Schaik van enig belang geweest te zijn. Het amendement-Lucas, waarop ik nog terugkom, vormde daarbij voor de PvdA het mikpunt. Bij de kabinetscrisis van

¹² HTK 1949-1950, p. 1893 e.v.; Vgl. Romme in *De Volkskrant*, 30 en 31 mei, *De Maasbode*, 2 juni 1950, *Vrij Nederland*, *De Tijd* en *Elsevier*, 3 juni 1950.

¹³ De kritiek betrof een rede waarin PvdA-voorzitter Vorrink het recht van minderheden verdedigde om buitenparlementaire aktie te voeren, als laatste redmiddel. Dit leidde bij de algemene beschouwingen tot discussies over de democratische gezindheid van de PvdA.

januari 1951 speelden andere elementen een rol: het aftreden van de enige CHU-minister en diens liberale staatssecretaris op 12 oktober 1950, de invulling van de noodzakelijk geworden bestedingsbeperking, de problemen in de top van de krijgsmacht, de toenemende spanning in de PvdA en de VVD over het Indonesiëbeleid en de controverse tussen de VVD en haar minister Stikker over de regeringspolitiek inzake Nieuw-Guinea. Het politieke jaar overziende, schreef *Vrij Nederland* op 30 december 1950 dat de verhouding PvdA-KVP niet uitmuntte door bijzondere hartelijkheid. Het leek meer op 'een politiek huwelijk waarin man en vrouw slechts ter wille van de kinderen bij elkaar bleven'. Duynstee was uit op echtscheiding, maar kreeg voor zijn conservatisme in het parlement alleen de handen van Welter en enige antirevolutionaire senatoren op elkaar.¹⁴

Vleugels in de KVP

Omstreeks 1950 presenteerde de KVP zich als eenheidspartij met een progressief program. Duynstee zelf had nog aan de wieg gestaan van deze opvolgster van de RKSP, die in 1946 was opgericht. De partij trachtte een middenkoers te varen zodat zowel linker- als rechtervleugel binnenboord kon worden gehouden. Bisschoppelijke vermaningen hadden daarbij een belangrijke functie, maar konden niet verhinderen dat in 1946 een deel van de linkervleugel onderdak koos bij de PvdA en in 1948 een deel van de rechtervleugel bij Welter. Het behoudende deel dat binnen de partij bleef, roerde zich op gezette tijden. Kort voor de verkiezingen van 1948 richtte Duynstee zich bijvoorbeeld tegen het progressieve programma van de KVP en pleitte hij voor 'een veelzijdige kandidatenlijst'.¹⁵ Opmerkelijk was ook het rechtse geluid in *De Linie* van 2 december 1949. Hoofdredacteur Creyghton vroeg daarin zijn partij: 'Wat hebt gij gedaan om te voorkomen, dat die katholieken die nieuwe wegen zoeken, zich begeven in de door de Kerk zo duidelijk aangewezen dwaling van het Socialisme?'¹⁶ Er volgde een felle polemiek met Romme over het confessionele karakter van de KVP, een pennestrijd die woedde tot maart 1950 en waarin bijna alle katholieke opiniemakers zich mengden. Op 5 januari sloot Duynstee zich in *De Gelderlander* aan bij Creyghtons kritiek. Binnen de KVP zou volgens hem meer vrijheid moeten komen om te oordelen over bepaalde politieke vraagstukken. In een aantal artikelen in *De Volkskrant* verdedigde Romme de PvdA en keerde hij zich feller tegen Welter dan tegen 'doorgebroken' katholieke politici als Ruijgers.

In februari werd de strijd gestaakt nadat Creyghton een briefje van kardinaal De Jong ontvangen had. Het is interessant om hier een deel van deze

¹⁴ Vgl. HEK 1950-1951, Bijl. A, nr. 1900, Politieke beschouwingen, VV, p. 9.

¹⁵ Vgl. P.F. Maas, 'Kiezers tussentijds opgeroepen' in: P.F. Maas ed., *Parlementaire Geschiedenis van Nederland na 1945*, deel 3, *Het-kabinet-Drees-Van Schaik 1948-1951*, band A, *Liberalisatie en sociale ordening* (Nijmegen 1991) p. 36-38.

¹⁶ Zie voor het volgende B.R.C.A. Boersema, *De Linie 1946-1963. Een weekblad in handen van Jezuiten* (Amsterdam 1975) p. 103-114.

bisschoppelijke vermaning aan te halen omdat het niet onwaarschijnlijk is dat Duynstee op een bepaald moment tegen een vergelijkbare gele kaart is opgelopen.¹⁷ De kardinaal schreef: 'De laatste maanden ageert (*De Linie*) tegen de KVP en dit is naar mijn mening noodlottig, omdat zij de katholieke eenheid op politiek gebied ondermijnt. Als deze zou verdwijnen zouden wij machteloos staan. De KVP heeft natuurlijk hare fouten en niemand zal er bezwaar tegen kunnen maken, dat U in belangrijke quaesties het niet altijd met haar eens bent, en dit openlijk zegt. Maar dit voortdurend op min of meer bedekte of openlijke wijze afgeven op de KVP of haar werfkracht in twijfel trekken moet op den duur noodlottig werken. (...) Ik acht mij verplicht U duidelijk mijn opvatting te zeggen en zal die ook aan anderen bekend maken, als U in deze richting blijft voortgaan. Dan stel ik er ook geen prijs op *De Linie* te ontvangen; dit stemt mij slechts onaangenaam.'¹⁸

In april laaide de richtingenstrijd opnieuw hoog op, onder meer door toedoen van Duynstee. Nadat hij in een artikel in het *Katholiek Staatkundig Maandschrift* zijn visie ontvouwd had en enige staatkundige aanpassing had voorgesteld, besloot hij het stuk met een aanval op de invloedrijke Katholieke Arbeidersbeweging. 'Dit lange betoog over het hedendaagse streven naar nivellering moge dan nog tot één conclusie voeren. Wij constateren een vrij diepgaande vervreemding tussen de KVP en de zich van zekere tradities bewuste, grootste helft van de bovenlagen in ons katholiek volksdeel.' De Nijmeegse hoogleraar meende dat de KVP te veel waarde hechtte aan de getalsterkte van bepaalde groepen, zodat 'de differentiatie in sociale positie en traditie binnen de partij onvoldoende tot zijn recht kwam.'¹⁹ Kortom: de traditionele elite moest zich door vakbondsbonzen niet de kaas van het brood laten eten. Het was geen toeval dat in deze periode politiek leiders als Romme, W.J. Andriessen en A.C. de Bruijn zich fel moesten verweren tegen aantijgingen uit eigen kring dat de KAB, waarmee alle drie zeer nauwe banden hadden, de lakens uitdeelde in de KVP.²⁰ De rechtervleugel had blijkbaar de wind mee.

Romme reageerde in juni op het artikel van Duynstee.²¹ Volgens hem ging de laatste te sterk uit 'van *bestaande* tradities zonder voldoende rekening te houden met de vraag of deze ook *behoren* te bestaan'. Er gaapte namelijk een kloof tussen de bestaande sociale orde en wat het naar Christus' Evangelie behoorde te zijn. Romme meende dat er zich omstandigheden konden voordoen waarin het algemeen welzijn een radicale breuk met het bestaande eiste. De katholieke fractievoorzitter wist niet waar de grens lag tussen 'inkorting van onzedelijke verschillen' en 'valse nivellering'. Zijn opponent gaf dan wel de visie van 'de bovenlagen van ons katholiek volksdeel' weer, maar

17 Omstreeks maart 1952 lijkt dit inderdaad het geval geweest te zijn. Vgl. J. Bosmans, 'De KVP, de groep-Steenberghe en de verkiezingen van 1952' in: *Jaarboek Katholiek Documentatiecentrum 1976* (Nijmegen 1977) p. 63, noot 81.

18 Geciteerd in: Boersema, *De Linie*, p. 104-105.

19 Duynstee, 'Behoeven onze democratische instellingen wijziging?', p. 74-76.

20 Romme, staatkundig hoofdredacteur van een KAB-krant, *De Volkskrant*, 12 en 18 april 1950; Andriessen, KVP-voorzitter en lid van het dagelijks bestuur van de KAB, *De Maasbode*, 16 mei 1950; De Bruijn, KAB-voorzitter, *De Volkskrant*, 18 april 1950.

21 C.P.M. Romme, 'Doeltreffendheid in de democratie', *KSM* 4 (1950-1951) p. 125-133.

het was nog maar de vraag of hij gelijk had. Duynstee repliceerde dat dit keer het bestaan überhaupt van tradities en zeden op het spel stond en dat 'zoals de zaak nu loopt zedelijk en onzedelijk hutje mutje door elkaar in 's Lands Schatkist verdwijnt'. Hij sloeg Romme om de oren met recente pauselijke uitspraken over sociale politiek in *Osservatore Romano*.²² Romme antwoordde dat er nog volop onzedelijke verschillen bestonden en stelde dat uit *Quadragesimo Anno* zonneklaar bleek dat het tot de taak van de katholieke politicus hoorde deze verschillen kleiner te maken.²³ Er kon dus geen sprake van zijn dat de sociale politiek een vrije kwestie zou worden!

Katholieke doorbrekers en oecumenische katholieken hadden in 1950 niet langer het tij mee. Ik noemde eerder al het 'personeelsverenigingsmandement', maar daarnaast kan nog gewezen worden op de dogmaverklaring van Maria-ten-hemel-Opneming in hetzelfde jaar. Behoudende katholieken als Duynstee bleven pal achter de kerk staan en waren van mening dat 'de kansen dat er een sterk geloof ontstond het grootst (waren), wanneer niet voortijdig de zielen van de mensen worden blootgesteld aan allerlei "wind van lering"'. Daarentegen bepleitten progressieven een radicale verbreking van het isolement, waardoor een bewuster en strijdbaar geloof zou groeien.²⁴ Een van de meest vooruitstrevende katholieke periodieken van die tijd was *Te Elfder Ure*. Dit blad schreef bijzonder negatief over het conservatieve pleidooi van Duynstee. Het meende dat de eerbiediging van het gezin, het primaat van de zedenwet en het pluralisme in de rechtsvorming in essentie niets met conservatieve politiek te maken hadden maar juist een diep ingrijpen in de feitelijke verhoudingen vergden. Duynstee werd beschuldigd van 'farizeïsme' en 'monopolisering van geestelijke beginselen'. 'In de komende 25 jaar zal de gehele wereld een fundamentele structuurwijziging ondergaan met een zekere innerlijke onvermijdelijkheid. (...) Degenen die zich tegen deze verandering verzetten, geven indirect steun aan het communisme. (...) Slechts door ingrijpende hervormingen kan de vrijheid gered worden. Tussen ons en prof. Duynstee ligt derhalve een duidelijke scheidslijn', aldus de redactie.²⁵ Duynstee antwoordde in *De Gelderlander* van 26 oktober 1950 dat de progressieven in de KVP zich een rad voor ogen draaiden: men dobberde mee op een stroom die in humanistische richting voerde. Het sociaal idealisme van de redactie van *Te Elfder Ure* en van socialisten als Den Uyl beschouwde hij als 'de vloek van onze tijd'. Zagen zij niet dat de ontkerstening alsmaar verder ging? Op politiek gebied moest men volgens Duynstee niets anders doen, dan 'allereerst trachten om te bewaren wat ons rest aan Christelijke waarden en verhoudingen, en de collectiviseringstendens tegenhouden, waar wij kunnen.'

²² Vgl. F.J.F.M. Duynstee, 'Pauselijke uitspraken over sociale politiek', *De Gelderlander*, 12 juni 1950. De paus was negatief over de toenemende macht van de vakbonden, verdedigde het particulier eigendom, nam het op voor de verantwoordelijkheid van de eigenaar en veroordeelde 'staatszorg'.

²³ F.J.F.M. Duynstee, 'Doelmatigheid in de democratie', *KSM* 4 (1950-1951) p. 237-246 met 'Naschrift door prof. mr. C.P.M. Romme', p. 246-247.

²⁴ Vgl. *De Maasbode*, 5 mei 1950. Het citaat was afkomstig van de apostel Paulus.

²⁵ *Te Elfder Ure* 1 (1950) 7 okt. 1950.

Duynstee ging na 1950 door met zijn strijd voor een conservatieve koers van de KVP, een strijd die nog tweeënhalf jaar zou duren en uiteindelijk zou resulteren in de verkiezing van een van Duynstees geestverwanten tot lid van de Tweede Kamer.²⁶ Aan de andere kant bleven katholieke leiders als Andriessen en Romme de progressiviteit van de KVP alsmaar benadrukken, tot irritatie van bijvoorbeeld Den Uyls *Vrij Nederland*, dat op 13 januari 1951 verzuchtte: 'Het zal ons altijd duister blijven waarom een Romme omdat hij Rooms is al naar het valt conservatief moet zijn met Colijn of progressief met Drees.' Tegenover Duynstee bleef Romme voorlopig aan de kant van de coalitie van Drees c.s. staan.

Herfsttij der sociale politiek?

'Van de dag af waarop Schermerhorn proclameerde dat de armoede gelijk zou worden verdeeld tot heden is de spanning tussen lonen en prijzen de technische vormgeving geweest van de strijd om de verdeling van het maatschappelijk inkomen', schreef Den Uyl in november 1950.²⁷ Daarbij vormden de lonen die de werkgevers uitkeerden inkomens voor werknemers en de prijzen die de consumenten betaalden inkomens voor middenstanders, industrie en landbouw. Prijzen en lonen waren de belangrijkste buit in het politieke gevecht. Grondoorzaak van de controverse tussen conservatieven als Duynstee en planpolitici als Den Uyl waren meningsverschillen over de verdeling van het nationaal inkomen. Duynstee prees bijvoorbeeld de Indonesië-politiek van de PvdA, maar hij had moeite met de verdeling van de knikkers.²⁸

Het pleidooi van de Nijmeegse hoogleraar richtte zich tegen de sociaal-economische werkelijkheid. Deze werd door Duynstee gepresenteerd als uitvloeisel van een 'socialistisch nivelleringsstreven' dat alle tradities zou vernietigen en tot goddeloosheid moest leiden. Hij hulde zich in zwarte, conservatieve mantels om zijn strijd voor een andere verdeling van het maatschappelijk inkomen kracht bij te zetten. Voornaamste doelwit was de politieke macht breken van diegenen die streefden naar behoud of vergroting van het arbeidersaandeel in dat inkomen: de PvdA en de katholieke vakbonden. Duynstee schaarde zich met zijn artikelen bij de critici van de rooms-rode samenwerking, wier rijen voornamelijk gevuld werden door belastingbetalende 'middengroepen'. Gegeven de stemmenwinst van VVD en CHU namen deze rijen sedert 1948 alsmaar in omvang toe. Dezelfde sociale groepen bevonden zich ook in de KVP. Daar zocht Duynstee zijn achterban. Wilde Den Uyl immers niet de middengroepen de nek omdraaien om tot een klassenloze maatschappij te komen?

²⁶ Zie: M.D. Bogaarts en J. Bosmans, 'Duynstee en de katholieke staatkunde' in: *Politiek, parlement en democratie. Opstellen voor prof. mr. F.J.F.M. Duynstee* (Deventer 1975) p. 19-33 en Bosmans, 'De KVP, de groep-Steenberghe', passim.

²⁷ J. M. den Uyl, 'KVP en sociale rechtvaardigheid', *S&D* 5 (1950) p. 637.

²⁸ Vgl. *Vrij Nederland*, 13 jan. 1951.

Het pleidooi van Duynstee moet mijns inziens ook worden gezien in het licht van de discussies die van maart tot en met november 1950 in de Tweede Kamer plaatsvonden over lastenverlichting, in het licht van de toekenning van een 5%-loonsverhoging met ingang van 1 september 1950 en tegen de achtergrond van de strijd om 'middenstandsstemmen'. Na Korea, in het najaar van 1950 leek het er even op dat na economische voorspoed en jaren van oogsten het herfsttij der sociale politiek was aangebroken. Met het schrappen van de dividendbeperking en het afschaffen van de ondernemingsbelasting had de PvdA eerder dat jaar nederlagen moeten slikken. In juli sprak PvdA-onderfractievoorzitter Burger zelfs het onaanvaardbaar uit over een regeringsbeleid 'dat tot de consequentie zou kunnen voeren, dat enerzijds financiële tegemoetkomingen worden verstrekt aan méér draagkrachtigen en diensgevolge de minst draagkrachtigen daarvan de dupe zouden worden'.²⁹

In oktober werd de strijd op de spits gedreven. De financieel deskundige van de KVP in de Tweede Kamer A.M. Lucas stelde toen een lastenverlichting voor de 'middengroepen' voor (de PvdA sprak van 'hogere inkomens'). Hij overwoog onder meer 'dat de vervlakking en nivellering thans zover zijn gegaan, dat onrechtvaardigheid zou geschieden, indien nu niet werd opgekomen voor een bescherming van de middengroepen'. Ieder diende volgens Lucas 'op de plaats waarop hij in de maatschappij is gesteld zoveel mogelijk de gelegenheid te worden gegeven, om te leven naar zijn stand en staat'. Een tarief op de inkomstenbelasting dat geen rekening hield met de 'oneindige verscheidenheid in de mensen onderling, in capaciteiten op economisch terrein, in gaven op zedelijk gebied, in mogelijkheden van culturele aard (was) in strijd met de gedachten omtrent de opbouw ener gelede maatschappij, zoals die ons voor ogen staat'.³⁰ Voor de PvdA was dit de druppel die de emmer deed overlopen. Lieftinck stelde de portefeuillekwestie, waarna Lucas (volgens Den Uyl 'een meer vlijtige dan succesvolle leerling van Duynstee c.s.') enigszins inbond maar uiteindelijk toch een compromis ten faveure van de middeninkomens in de wacht wist te slepen. Na het debat benadrukten Van der Goes van Naters en Den Uyl dat Romme zich weliswaar achter Lucas had gesteld, maar eerder op krachtige wijze tegen Duynstee stelling had genomen. Den Uyl vond dat de KVP maar eens moest kiezen 'tussen een in haar kring levende opvatting van de standenstaat en onze opvatting van een klassenloze maatschappij. Want verdragen doen die twee elkaar niet'.³¹

Contradansen

Tot zover de historische context. Ik heb geprobeerd de tegenstelling Den Uyl-Duynstee te plaatsen in het licht van de toenmalige invulling van het begrip

²⁹ HTK 1949-1950, p. 2377.

³⁰ Vgl. J.M.M.J. Clerx, 'Lieftincks financiële politiek' in: Maas ed., *Kabinet Drees-Van Schaik*, band A, p. 308-339.

³¹ Den Uyl, 'KVP en sociale rechtvaardigheid', p. 647 en 648; HTK 1950-1951, p. 435.

conservatisme, de relatie rooms-rood, de uitgestoken hand van Anema, Ouds invulling van de derde-macht-theorie, de vleugelstrijd in de KVP en de belangrijkste politieke *issues* van die tijd. Centraal stond de bewust-conservatieve ideologie die Duynstee ontvouwde in *De Nieuwe Eeuw* van 2 september 1950. Mijn stelling is dat deze opmerkelijke ideeën nauw verband hielden met de politieke verhoudingen en de strijd om de verdeling van het maatschappelijk inkomen in 1950. In die strijd nam Duynstee het op tegen degenen die wilden tornen aan de positie van bevoorrechte groepen en hierdoor volgens hem het algemeen welzijn in gevaar brachten. Hij probeerde zijn partij te sturen in een richting die zo ver mogelijk verwijderd was van 'het nivelleringsstreven der socialisten'.

In de sociologie verstaat men onder ideologie 'een geheel van uitspraken die aangediend worden als algemene waarheden, doch die in feite dienen ter rechtvaardiging van de belangen van een bepaalde groep. (...) Ideologieën moeten worden ontmaskerd: men moet het klassenbelang laten zien dat, bewust of onbewust, achter de schijnbaar objectieve uitspraak verscholen is'.³² In deze zin kunnen de 'acht conservatieve normen voor staatkundig beleid' die Duynstee in zijn *Nieuwe Eeuw*-artikel poneerde ook ontmaskerd worden, zonder een waarde-oordeel te geven over diens *wereldbeschouwing*, een begrip met een ruimere betekenis dan ideologie. Hetzelfde geldt overigens voor de ideeën van Den Uyl.

Duynstee reageerde op de denkbeelden over sociale vooruitgang zoals die door mensen als Den Uyl naar voren werden gebracht. Hij probeerde ze niet alleen te ontmaskeren maar stelde er ook een andere ideologie tegenover. Den Uyl wilde inspelen op de maatschappelijke ontwikkeling en deze mede vormgeven, terwijl Duynstee niets wilde weten van creatieve voorstellen daartoe, al betrof het katholieke stokpaardjes als bezitsvorming of arbeidersaandelen. Sociale vooruitgang viel voor Duynstee in de categorie 'socialistisch nivelleringsstreven'. Toen Den Uyl aantoonde dat er geen nivellering van enige betekenis had plaatsgevonden, declameerde Duynstee: 'Hoort naar de cijfers des Heren den Uyl, gij uitgemergelden door de fiscus, gij, die uw bezit maandelijks ziet inkrimpen, uw reserves ziet tanen, en elke poging tot sparen ziet kapot geslagen; hoort naar de wijsheid van de Heer den Uyl, gij die uw stand tracht op te houden, doch uw gezin inwendig ziet verkommeren en verproletariseren, gij, die uw kinderen niet meer naar uw stand kunt opvoeden, en die geleidelijk aan de vreugde van het gezinsleven ziet weggedrongen door de Vooruitgang en de "Klassenloze Maatschappij". Weet dat gij in het geheel niet het slachtoffer zijt van nivelleringsstreven, gij, die te fatsoenlijk zijt om collectief te staken, gij, die in het organisatie-leven niet geteld zijt, en die in het politieke leven "geen zoden aan de dijk zet"; gij allen zijt er globaal nog op vooruitgegaan: uw reëel inkomen is volgens des Heren den Uyl cijfers ... gestegen; uw zorgen zijn slechts gedachtenspingsels (...).'³³

³² J.M.M. de Valk, 'Ideologie' in: *Grote Winkler Prins*, deel 9 (zevende druk; Amsterdam en Brussel 1969) p. 734.

³³ *De Nieuwe Eeuw*, 16 dec. 1950.

Ontdaan van overvloedige retoriek rest het 'blote' politieke effect dat Duynstee beoogde. Hij werd vooral gedreven door de wens een dam op te werpen tegen de naoorlogse uitbreiding van de economisch-sociale dimensie van 'citizenship'³⁴, tegen de historische onafwendbaarheid van sociale vooruitgang zoals bijvoorbeeld Den Uyl en de redactie van *Te Elfder Ure* die geschetst hadden, en tegen de opbouw van de verzorgingsstaat. Den Uyl voorzag een *ontwikkeling* van elk mens tot 'gentleman' en wilde de maatschappij sturen in een richting die deze ontwikkeling zou kunnen bevorderen, terwijl Duynstee uitging van een vrij statisch systeem van ongelijkheid en in termen van rang en stand bleef denken. De jonge socialist verweet Duynstee bestaande sociale tegenstellingen te proclameren als een zaak van zedelijke orde, hetgeen de klassenstrijd provoceerde.³⁵

Duynstee was afkerig van het vooruitgangsidee waarin de mens centraal werd gesteld. Kerk en KVP moesten volgens hem een dam opwerpen tegen deze valse vooruitgang, een dam achter welke de katholieke zuil uit de wind van lering zou staan. Invloeden van buitenaf zouden immers enkel tot verdeeldheid leiden. Daartegenover predikte Den Uyl, die confessionele partijvorming afkeurde, 'opvoeden in zelfdenken'. Dat er tussen de niet-confessionele PvdA en de Katholieke Volkspartij een principiële kloof bestond was evident, maar dit weerhield beide partijen omstreeks 1950 niet van samenwerking. De controversale Den Uyl-Duynstee betref een geschil op het terrein van de praktische politiek. Duynstees belangrijkste doelstelling op korte termijn was om de rechtse invloed binnen de KVP te vergroten ten koste van de katholieke vakbonden. Met zijn kritiek op de PvdA wilde hij die partij niet rechtstreeks treffen, alleen de KVP'ers die met deze partij samenspanden.

Het politieke effect van Duynstees schrijven in 1950 was gering: hij wakkerde het wantrouwen tussen KVP en PvdA aan, veroorzaakte polarisatie binnen zijn eigen partij en verschaftte doorbraakdenkers anticonfessionele munitie. Wanneer Duynstee gezwegen had, zou de KVP in 1950 waarschijnlijk niet minder in rechtse richting zijn opgeschoven. Pas vanaf 1951 kreeg deze katholieke jurist in eigen kring meer aanhang.

In het kort komt mijn betoog erop neer dat voor een beter begrip van het conservatisme dat Duynstee in september 1950 bepleitte, zijn pleidooi in een brede historische context moet worden geplaatst. Het vormde een reactie op allerlei hooggestemde idealen en vooruitstrevende plannen die eind jaren veertig gelanceerd werden. Daarnaast speelden, bij alle retoriek aan beide zijden, vraagstukken van politieke macht en over het verdelen van de knikkers een doorslaggevende rol. Uitgaande van 'basic policy issues' waarover meningen uiteenliepen³⁶ konden Duynstees denkbeelden kritisch ontleed worden, waarbij een link werd gelegd met de parlementaire geschiedenis en met de ontwikkelingen in verschillende politieke partijen.

³⁴ Vgl. T.H. Marshall 'Citizenship and social class' in: *Class, citizenship and social development. Essays* (New York 1965) p. 78 en 90.

³⁵ Den Uyl, 'KVP en sociale rechtvaardigheid', p. 646.

³⁶ Vgl. Albert O. Hirschman, *The rhetoric of reaction. Perversity, futility, jeopardy* (Cambridge en Londen 1991) p. x.

Tot slot trof mij een frappante overeenkomst tussen Duynstee en Den Uyl. Beiden bepleitten versterking van de bevoegdheden van de Staten Generaal. Zij vonden elkaar in het machtscentrum van de Nederlandse democratie, waar de een zijn sociale vooruitgang en de ander zijn traditionele zeden het beste verzekerd achtte. Dit vormde een centraal 'constitutioneel' element in het denken van beiden. Den Uyl bracht het in 1973 tot minister-president. Duynstee bleef Jantje contrarie. In een interview uit 1980 verklaarde hij: 'Als er geen progressieve gedachten waren, zou je ze moeten uitvinden. Maar ze eisen tegenwicht, tegenspel. Anders slaat de zaak op hol. Ik vind dat er dus ook een min of meer gematigd, stabiliserend geluid gehoord moet worden in het grote koor dat om vernieuwing schreeuwt.'³⁷ Zijn 'Pleidooi voor een "conservatieve" politiek' uit 1950 sorteerde weinig effect, maar typeerde Duynstee: contradansen was zijn lust en zijn leven.

³⁷ *Elseviers Magazine*, 25 april 1981.